

nevez meg egyetlen értéket sem. A kultúraközi értékvizsgálatok tapasztalatai alapján ez az óvatosság nem tűnik helyénvalónak. Legalább a szóba jöhető legfontosabb értékeket, például a szabadságot és a szolidaritást említeni lehetett volna.

Váriné Szilágyi Ibolya (2003, szerk): *Értékek az életben és a retorikában*. Pszichológiai Tanulmányok XIX. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Huszár Ágnes

Valóban ekkora a baj?

Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata

Gereben Ferenc 2000-ben készült országos reprezentatív vizsgálatából tudhatjuk, hogy Magyarországon a felnőtt népesség milyen olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásokkal rendelkezik. De hogy a holnap olvasói hol tartanak ma, s hogy mire számíthatunk, ahhoz jó támpontot ad Nagy Attila középiskolások olvasási és művelődésszociológiai szokásait vizsgáló, az adott állapot felmérésére vállalkozó kötete.

Középiskolában tanító magyartanár ismerősömmel beszélgetve hallok, hogy szinte képtelen nyomon követni, diákjai elolvasták-e a kötelező olvasmányokat vagy sem. Mert neki mint tanárnak már nem elég pontosan ismernie ezen olvasmányok rövidített változatait, s a dolgozatokban csak olyan részletekre kérdezni, amelyekre nem tértek ki a tömörítvény fogalmazói. Azt mondja, fejtörést okoz neki, hogy sokan vannak olyanok diákjai között, akik bár szóról szóra, sorról sorra végighaladtak az adott művön, mégsem tudnak beszámolni az olvasottakról. Ugyanis nem értik azt, amit a szöveg közöl. Nem értik az adott mondatot, nem értik a bekezdést, s nem értik a művet. Ők vajon akkor olvasták a kötelező olvasmányt vagy sem? Mít lehet velük tenni? Ugyanaz alá a megítélés alá esnek, mint azon társaik, akik kezükbe sem vették a könyvet? De hiszen ők teljesítették a feladatot, fáradoztak. Ráadásul számukra tényleg fáradtság volt ez a tevékenység. És az eredmény?

Pedagógusismerősöm egy, a főváros budai oldalán lévő agglomerációs település nem is rossznevű gimnáziumában tanít. S akkor mi van a települési lejtő alján található, igazán nagy hátránnyal küzdő iskolákban? Valóban ekkora a baj?

A PISA 2000 vizsgálat eredményeiről a 2002–2003-as év folyamán több tematikus beszámolót jelentetett meg az OECD. Ezekből nyilvánvalóvá vált az érintettek számára, hogy sejtéseik, napi tapasztalataik összecsengenek a nemzetközi vizsgálat eredményeivel.

Nagy Attila pillanatfelvétele 15 és 17 éves, kisvárosokban élő, szakképző intézetekben, szakközépiskolákban és gimnáziumokban tanuló diákokról készült. Az ország 7 településének intézményei kerültek a mintába, valamint kontrollcsoportként két felekeze-ti iskola: a debreceni református és a pannonhalmi bencés gimnázium. Mint azt már korábbi olvasásszociológiai vizsgálatok bizonyították, az országos átlaghoz leginkább a kisvárosi eredmények hasonlítanak, ezért esett – a szűkös anyagi lehetőségek miatt – két-két kelet- és nyugat-magyarországi, valamint három közép-magyarországi kisváros-ra a választás. Igaz ugyan, hogy így kisebb a szórás, de az országos átlagot jól közelítő adatokhoz jutunk.

Nagy Attila kötetét olvasva időről időre találkozunk a *Pierre Bourdieu* által leírt kulturális tőke gondolatával. De miről is van itt szó? Bourdieu 1967-ben vetette papírra elméletét, amelynek létezéséről és működéséről azóta már sokan, sokhelyütt beszámoltak. Az előnyös társadalmi helyzetű rétegek generációról generációra örökölték át a korábban már felhalmozott, örökségbe kapott javakat. Ennek eredményeként a gyerekek iskolai előmenetele már az iskolába lépést megelőzően meghatározódik. Ugyanis a gyerekek otthonról hoznak magukkal egy bizonyos értékrendet, amelyben megjelenik az iskolai tanulásra való buzdítás és bátorítás, a társadalmi emelkedés, valamint az iskolában és az iskola révén elérhető siker gondolata is.

Elsőként nézzük hát, hogy a továbbtanulási esélyek és a társadalmi háttér miféle összefüggéseket mutatnak, hogy a Pierre Bourdieu által leírt kulturális tőke gondolata miként jelenik meg ma Magyarországon. A szülők iskolai végzettsége alapvetően meghatározza, hogy gyermekeik milyen típusú középfokú tanintézetben tanulnak tovább, vagyis a felsőfokú végzettségük magasabb arányban tanítatják gyermekeiket gimnáziumban, mint a nyolc általánossal rendelkezők. Ezen túlmenően az elsőgenerációs értelmiségi apák fiainak csupán jó harmada, míg a többgenerációsakénak csaknem a fele válik maga is értelmiségivé.

Évtizedek óta visszatérő kérdés, hogy a különféle szabadidős tevékenységek sorában hol helyezkedik el az olvasás. A kérdezettek egy 27 tételből álló tevékenységi listáról mondtak véleményt. A változások főbb irányai a következők: az 1983-as és 1991-es adatfelvételekhez képest 2001-ben sokkal előkelőbb helyen jelenik meg a házibuli, az autózás, a diszkózás, a videózás és a számítógépezés. (Ez utóbbi '83-ban még nem szerepelt a kérdések között.) Kevésbé népszerű a kirándulás, a beszélgetés, az újságolvasás, a mozi járás és az olvasás. Ez utóbbit három műfaji csoportra bontotta a szerző: vagyis külön kellett véleményt alkotni a szépirodalom, az ismeretközlő és/vagy szakirodalomról, illetve a képregényekről. De mindháromnál egyértelmű visszaesés figyelhető meg a kedveltségi listát vizsgálva. Ez a változás azonban nemcsak a tizenéves korosztály sajátja, hiszen évtizedek óta regisztrálható ugyanez a jelenség a felnőtt korosztály körében is. A tévénézés 1991-hez képest előrébb került a rangsorban, mégsem áll a lista élén. Azonban időmérleg-vizsgálatokból tudjuk, hogy naponta több órát töltenek el a diákok a képernyő előtt. A legtöbbet a szakképzősök és a legkevesebbet a gimnazisták. A mérsékelt idejű, válogatos tévézés jelzi ugyanis az igényesség mértékét. A szövegértés színvonala, az átlagos tanulmányi eredmények ugyanis pozitív korrelációt mutatnak a napi 1–2 óras, az olvasást is motiváló tévézéssel. Érdekes jelenség, hogy azok, akik 4 óránál többet vagy pedig egyáltalán nem nézik a televízió műsorait, szignifikánsan rosszabb iskolai eredményeket érnek el. Ugyanez a megállapítás a számítógépre is áll; vagyis a mérsékelt, átgondolt, válogatos eszközhasználat tűnik a leghasznosabbnak, a legcélravezetőbbnek.

És mi a helyzet az olvasással? Bourdieu egy, a fizikából kölcsönvett fogalommal élve azt mondja, hogy hajszalcsövességgel adódik át az a bizonyos kulturális tőke. A mindennapok nyelvére lefordítva az összetevők egész sora bontakozik ki, mikor ezt a folyamatot vizsgáljuk. Vagyis meghatározó erővel bír például, hogy a családok mekkora házikönyvtárral rendelkeznek. A látogatott iskola típusa pedig egyértelmű korrelációt mutat az otthoni könyvtárak nagyságával. Ugyanígy az iskolatípust mint meghatározó szempontot találjuk a könyvek beszerzésének vizsgálatakor is. Vagyis a gimnáziumokban tanulók azok, akik a legnagyobb mértékben támaszkodnak a saját családi könyvtárra csakúgy, mint a könyvtárakra vagy a könyvesboltokra. Ezek szerint eme gyerekek mögött áll egy olyan házikönyvtár, amely kellően gazdag ahhoz, hogy válogatni lehessen, de ezen túlmenően ők azok, akik leginkább ismerik és használják a könyvtárak nyújtotta lehetőségeket is. A könyvtárhasználatnál tartva érdemes egy pillantást vetnünk a könyvtári tagságot firtató kérdésre. Az előzőekhez hasonlóan láthatjuk, hogy valóban a gimnazisták azok, akik egy vagy akár több könyvtárnak is beiratkozott olvasói. Azonban

elgondolkodtató, hogy a középiskolákban tanulók egyharmada a vizsgálat idején egyetlen könyvtárnak sem volt tagja: ez a szakképző intézmények esetében 51 százalékot, a gimnáziumoknál pedig 19 százalékot jelent. Felmerül tehát a kérdés, hogy ezek a diákok kapnak-e tanáraiktól olyan feladatokat, amelyek arra ösztönöznék őket, hogy önállóan kutassanak, hozzá-olvassanak, a tankönyvi szövegeken túl egyéb szövegekkel is találkozzanak. S mint a PISA 2000 vizsgálatból tudjuk, a magyar diákok éppen ebben gyengék. A tankönyvön kívüli, életszerű szövegek értelmezésében. Megteszünk-e mi magunk is mindent annak érdekében, hogy diákjainknak módjuk legyen a gyakorlásra, az idegen szövegekkel való találkozásra?

A középiskolásoknak kevesebb, mint a fele szokott valakivel könyvekről beszélgetni. Tehát a többség, még ha olvas is, ezt az élményt nem osztja meg másokkal. De ha ezt mégis tesszük, elsősorban kortársaikkal (28 százalék), másodsorban szüleikkel. Tanáraival 4 százalék beszélget könyvekről. A több, mint 1200 megkérdezett között egy sem akadt, aki a könyvtárost megemlítette volna. De ez nem mindig volt így: 1978-ban a diákok 11 százaléka még megjegyezte, hogy könyvtárossal is beszélget könyvről. Mi történt azóta? A könyvtáros már csak kiszolgáló személyzet, aki a kért könyvet nyújtja, aki adminisztrál? Az eszmecsere, a diskurzus már nem része a napi könyvtárosi gyakorlatnak?

Ezek után térjünk át a könyv olvasással kapcsolatos kérdésekre. A Gereben-féle, 2000-ben történt adatfelvétélből tudjuk, hogy a felnőtt népesség fele egyáltalán nem olvas könyvet. Ugyanez a jelenség képződik le a középiskolások körében is; s már a kapott adatokon sem lepődünk meg. A megkérdezetteknek itt 12 százaléka az, aki soha nem vesz a kezébe könyvet. 30 százaléuk nagyon ritkán (azaz évente egy könyvet), 40 százaléuk időnként (azaz negyedévenként egy könyvet), s rendszeresen (azaz havonta egy könyvet) mindössze 17 százaléuk olvas. A felnőttek adataival összevetve láthatjuk, hogy a középiskolásoknál egy kicsit jobb a kirajzolódó kép, de elgondolkodtató, hogy életük egyik legintenzívebb tanulási időszakát miként tudják a tankönyveken kívüli könyvek nélkül megélni.

A kérdésre, hogy mit olvastak utoljára, döntően az iskolai kötelező olvasmányok címe érkezett válaszként. Alig-alig jelenik meg egyéb olvasmány, amelyben az örömszerző, saját választáson alapuló vonás jelen volna.

Az olvasásszociológiai vizsgálatok visszatérő eleme a kedvenc szerzők felől való tudakozódás. A megkérdezetteknek ilyenkor van módjuk arra, hogy az éppen aktuális olvasmányoktól, feladatoktól elrugaszkodva beszámolhassanak azokról a szerzőkről, akik szívükhöz közel állók, akik mély nyomot hagytak bennük. Az első 10 helyen a következő szerzők állnak: *Petőfi, Shakespeare, Gárdonyi, Jókai, Móricz, Ady, Fekete István, Mikszáth, King és József Attila*. Érdeemes megemlíteni, hogy az első helyen álló Petőfit is mindössze az 1102 megkérdezettnek a 9 százaléka említette. 1968-ban Jókai első helyezése mögött a megkérdezettek 35 százaléka állt. A kedvenceket felsorakoztató lista Nagy Attila végezte sokszempontú elemzéséből csak egyetlen gondolatot emelnék ki: szinte teljes egészében hiányoznak a listáról a mai magyar irodalom szerzői, a kortárs irodalom képviselői.

A könyvekkel összefüggő következő kérdés a legemlékezetesebb könyv élményt tudok. A felnőtteknél hosszú évtizedek óta ezt a listát Gárdonyi 'Egri csillagok'-ja vezeti. A középiskolásoknál ezt megelőzi *Molnár Ferenc* 'A Pál utcai fiúk'-kal. A túlnyomó-

A középiskolákban tanulók egyharmada a vizsgálat idején egyetlen könyvtárnak sem volt tagja: ez a szakképző intézmények esetében 51 százalékot, a gimnáziumoknál pedig 19 százalékot jelent. Felmerül tehát a kérdés, hogy ezek a diákok kapnak-e tanáraiktól olyan feladatokat, amelyek arra ösztönöznék őket, hogy önállóan kutassanak, hozzá-olvassanak, a tankönyvi szövegeken túl egyéb szövegekkel is találkozzanak.

részt iskolai olvasmányokat felvonultató listán azért megjelenik még *Rowling* „Harry Potter”-e, amely kétségtelenül az utóbbi évtizedek legnagyobb olvasottságot elért műve volt.

Nagy Attila az olvasmányokon túl kíváncsi volt, hogy miként vélekedik a mai tizenéves korosztály történelmi személyekről és eseményekről, kik azok a személyiségek, illetve történések, akiket/amelyeket nagyra becsülnék, valamint hogy miféle magyarságtudat jellemzi a kérdezetteket. Érdemes végignézni a könyvben a többféle bontásban megjelenő, ehhez kapcsolódó listákat.

Említést kell tennünk arról, hogy a könyvben az egyes táblázatokban megjelenő kontroll csoport adatai mennyiben és milyen irányban térnek el az átlagtól. Elmondhatjuk, hogy kivétel nélkül mindenhol a jobban teljesítők, a gyakrabban, többet olvasók között jelennek meg a pannonhalmi és a debreceni diákok. Az okokról az egyes fejezetekben részletesen olvashatunk.

A szerző „Emberközelségben” címmel interjúrészleteket közöl a könyv végén: egyrészt diákok, másrészt tanárok és könyvtárosok beszélnek. A megkérdezettek hitelesen adnak választ arra, hogy mit jelent számukra az olvasás, a könyvek, a könyvtár, valamint miféle céljaik vannak az életben, mi értelmét látják életüknek. A hivatásos kultúraközvetítőkkel készített interjúk betekintést adnak abba, hogy ők miféle tendenciákat látnak kirajzolódnival a változások terén, milyen sikereket és kudarcokat könyvelhetnek el, s milyen stratégiájuk van a probléma megoldására.

A korábban idézett „baj van” érzése a könyv olvastán nem csillapodik az emberben. Nem nyugodhatunk meg, hogy saját tapasztalataink csaltak meg csupán, s egyedi jelenséggel van dolgunk. Most már – különösen a felnőttekre vonatkozóan – évtizedekre visszanyúló adatok állnak rendelkezésünkre, amelyekkel a maiakat összevetve láthatjuk, hogy az olvasás körüli helyzet egyre romlik. Egyre szűkül ugyanis azoknak a köre, akik még olvasónak tekinthetők, s újabbak már ők is egyre kevesebbet olvasnak.

Nagy Attila nem csupán arra vállalkozott, hogy helyzetjelentést készítsen, de a könyv egyes fejezeteiben megoldási javaslatokat is olvashatjuk. Az érintett szakembereknek – tanítóknak, tanároknak, könyvtárosoknak – együttesen kell tenniük azért, hogy a tendencia megállíthatóvá, visszafordíthatóvá váljék. Rajtuk kívül azonban a szülőknek is épp annyi tennivalójuk van, hiszen mint azt Bourdieu oly’ szemléletesen megfogalmazza, hiába tekintjük az iskolát a társadalmi mobilitás tényezőjének, ha mindeközben éppen ez az egyike a leghatékonyabb társadalmi konzerváló mechanizmusoknak. A kulturális tőkét viszont a családból hozzuk magunkkal. A felelősség tehát közös.

Nagy Attila (2003): *Háttal a jövőnek*. OSZK – Gondolat Kiadó. Budapest.

Péterfi Rita

Felekezeti iskola és közösség

Az „iskolaháborúk korának” végével elérkezett az idő a felekezeti iskolák társadalmi funkciójának, oktatási rendszerbeli szerepének, az iskolahasználók velük kapcsolatos elvárásainak a vizsgálatára.

Pusztai Gabriella könyve ezt a célt tűzi ki.

Az egyházi iskolák (újra)indulásával a kilencvenes évek elején jelentős mértékben megváltozott hazánkban az oktatási rendszer fenntartói szerkezete. Az egyházi iskolák és a felekezeti oktatásban részt vevők száma jelentős mértékben gyarapodott, ismereteink azonban korlátozottak maradtak az oktatásügy új szektoráról. A feleke-